

csétlen országra Rasputint, ezt a démoni eréjű, kicsapongó Antikrisztust; 4. hozzájárult ezekhez a szláv lélek képzelődő és állhatatlan természete, mely kitartó munkára — s így a háború végigküzdesére is — képtelen, 5. nem kevésbé az orosz vezető-társadalomnak romlottsága, amelyhez csak a hanyatló Róma erkölcsi fertője fogható.

Amikor a gyárakban s a tömeglakásokban a nép milliói nyomorogtak, ugyanakkor a «felső ötszázak» dorbézoltak s egy-egy fogadóestélyre egész palmaerdőket varázsoltak elő. Az elválások, öngyilkosságok szinte Seneca-korabeli méretekkel öltöttek és a cinizmus szatanikus mértékben korhasztotta a szalónok lelkét. «Egy forradalom többé-kevésbé mindig számadás és büntetés» — mondja Paléologue.

Bizonyos, hogy az orosz tragédia óta okulásért nem kell a francia forradalomig visszamennünk!

*

De van még valami ebben az emlékiratban, ami bennünket különösképen érdekel. Ez Paléologue szerepe a küzdelme a háború végsőig való folytatása a francia területi aspirációk s a román beavatkozás mellett. A világháború az ő számára: a világbéke- és szabadságszerető népeinek harca a germán imperializmus ellen. Elvakult német-gyűlölete elég gyakran ragadtatja az ilyenféle kitételekre: «Trepovnak mindenesetre megvan az érdeme, hogy gyűlöli Németországot.» Gyűlöli Kóburg Ferdinánd bolgár cárt, mert pozőr, s mert Hohenzollern. Vilmos császárról elhiszi a legképtelenebb rágalmat. A központi hatalmakat teszi állandóan felelőssé a világháború felidézéséért. Csakhogy a Napló némely helye eszünkbe juttatja a farkas és a bárány meséjét.

Az I. kötetben is már elég példa volt erre (Paléologue és a cár szerepe Németország «beugratásában»); a nagykövet művészi mesterkedései, hogy a háború megindításának *látszata* Németországot terhelje!). 1917 elején a francia kormány megállapodik az oroszral a francia területi gyarapodás mértékében. A román beavatkozás kulisszaitkai meg végleg megerősítenek bennünket abban, hogy az «entente» néven ismeretes közkereseti világszövetség nem önvédelemből, hanem az eljövendő «sáp» reményében kezdeményezte a háborút.

Erdély sorsa már 1916 elején el-

dőlt — Szentpétervárott. Paléologue nyíltan beszámol erről. Az alattomos balkáni polip-politikának klasszikus iskolája az a szemérmetlen alkudozás, amelyet Bratianu-ék folytattak az orosz kormányval és Paléologue-gal. Még ez utóbbi, sőt Filipescu volt román hadügyminiszter is megsokalja Bratianu úr telhetetlenségét:

— Neki sohasem eléggé önlényos az üzlet! — tör ki egyszer Filipescu keserűen.

Íme egy dokumentum arra, hogy a háború a mi ellenfeleinknél nem önvédelem, hanem *üzlet* volt! A sok minket igazoló újabb memoár és tanulmány után is perdöntő bizonyíték Paléologue műve: a mi háborunk részben a becsületes (talán túlságosan becsületes) szolidaritás, de nagyobbrészt az önvédelem háborúja volt!

Ezért a revelációszerűen ható őszinteségért köszönet jár Paléologue-nak!

A kitűnő, kongeniális fordításért dicséret illeti a fordítókat: Fóti J. Lajost és Révay Józsefet. Szarka Géza.

Újabb költői művek Balassáról és Csokonairól. Érdekes és meglepő jelenség, hogy újabb költőink mennyire kedvelik az irodalomtörténeti tárgyakat. Alig multak el a Petőfi- és Jókai-centenáriumok, melyek csaknem tömegcikk módjára termelték az ünnepeket nagyok életpezódójainak romantikus feldolgozását, hamarosan azon régibb költőink felé fordult a figyelem, kiknek sorsa szintén alkalmasnak látszik a művészi alakítás céljaira.

A tizenhatodik század kitűnő magyar lírikusának, a hánytvetett életű Balassa Bálintnak története több mint három évszázad óta foglalkoztatja a költő későbbi pályatársainak ihlet-ösztönét. Az idetartozó irodalom gazdaságáról fogalmat nyújthat a Dézsi-féle Balassa-kiadás bevezetésének egyik fejezete (*Balassa a magyar költészeten*), melyből kitűnik, hogy alig hunyta be szemét Esztergom ostromakor a halálosan megsebesült hős, máris megszólaltak az öt sirató énekek. Közülök főkép Rimayé nevezetes, mert ez állítólag a haldokló költő óhajára készült. A további régibb megemlékezések sorából igen jellemző Tolnai Balog János ungvári papnak latinul írt, Bod Pétertől (1766) magyar fordításban közölt verse, mely szerint az égben Mercurius, Mars, Pallas, Apollo és Venus egyaránt igényt tartanak Balassára. A versenésnek Minerva e szavakkal vet véget:

Nem engedem tőlem őt elvenni másnak,
Sem neked Apollo, sem harcoló Márs-
nak;
Örvendvén maga is a velem-lakásnak,
Tartom őt magamnak válthatatlan társ-
nak.

Az olimpiai pártfogás folytatása-
képen időnk folyamán a költők egész
sora halhatatlanította a szerelmem és
katonaelet első magyar dalnokát. Kis-
faludy Sándortól Ölvédi Lászlóig húsz-
harminc lírikus gyujt neki mécses ver-
seiben; egyidejűleg pedig több elbe-
szelés — (Gagyhy Dénes, Pekár Gyula
stb.), színdarab — (Farkas Ö., Martos
F., Dékániné és Kiss Gyula stb.) meg
regényíró hőseként szerepel idealizált
alakja.

A regényszerű feldolgozásokkal kap-
csolatban megemlítendő, hogy már
báró Kemény Zsigmond is tervezett
róla ilyfajta szépirodalmi művet, P.
Szathmáry Károly, Vándor Iván és
Somfay Margt regényei pedig nyom-
tatásban is megjelentek.

Legújában Dormándi László adott
ki *Sólyommadár* címen (Bp. Pantheon-
kiadás) egy 432 lapra terjedő nagyobb
munkát, mely ugyancsak e zaklatott
életsors regényét foglalja magában.
Az előbbiekhez hasonlóan ez is az
ismert adatok történeti távlatba illesz-
tett s költőileg színezett előadását
nyújtja, de aránylag kevés intuitív
magyarázattal szolgál e feltűnően za-
bolátlisan lelkiség különös fordulatairól.

A hét fejezetre oszló, kissé terjedős
elbeszélés Batthyányi Boldizsár főka-
pitány udvarának bemutatásával kez-
dődik, ahová váratlanul toppan be
Clusius mester, a híres hollandi botan-
ikus, a háziúr egykori, padovai iskola-
társa. A kertkedvelő magyar főúr szí-
vesen fogadja külföldi vendégét, de
mivel őt országos gondjai nagyon el-
foglalják, Clusius kalauzolását nemes-
apródjára, az ifjú Balassára bizza. Ez
készséggel vállalja a vendég szórakoz-
tatását, bár a jerichói loncnál és teljes
szekfűknél jobban érdeklik a várúrnő
védőoszárnyai alatt nevelkedő másfajta
virágok. Ezek közül megbocsáthatatlan
könnyelműségében az egyiket le is töri.

Meggondolatlanságának súlyos kö-
vetkezményei nem maradnak el, de
sajnos mégsem gátolják meg az ifjú
további ballépéseit. Családja sorsának
rosszrafordulása is elkeseríti s mind
jobban állandósítja abban a züllött-
séggel határos életmódban, melynek
gyökerei bizonyára öröklött véralka-

tásban rejtettek s amely hosszas vergő-
dés után végül is tragikus sorsra jut-
tatta a szerencsétlen költőt.

A regény szerzője bő részletezéssel
s helyenként igen érdekesen adja elő
e szájalomraméltó életút többnyire
komor epizódjait, de hibája, hogy nem
tud rokonszenvet ébreszteni hőse iránt.
Határozott elbeszélő készséggel, azon-
ban inkább krónikaszerűen adja tud-
tunkra Balassa szertelenségeit az ita-
lozásban és a nők körül s bizonyos len-
dülettel mutatja be az «Öldöklő szá-
zad» harcos fiát a fegyverek zajában.
Csak az a baj, hogy a jellemre árnyé-
kot vető cselekedetek indító okául
egyebet nem tud felhozni annál a kese-
rűségnél, melyet neki Losonczy Anna
iránti reménytelen szerelme okoz. Igaz,
hogy ez emberi szempontból sokat
megmagyarázna, ha egyébként is va-
lami jelét látnók az eszményi cél felé
való törekvésének. Mostani megalko-
tottságában a regény lélektani indo-
kolása fogyatékosnak látszik. Kétség-
telen azonban, hogy az események
gazdag változatossága folytán sok ol-
vasó így is igen élvezetesnek fogja
találni e munkát, mely a Balassáról
szóló regényes feldolgozások sorában
a jobbak közé tartozik és határozott
írói becsvággyal készült.

Balassa mellett főképp Csokonai szív-
ügyének meghatározó története izgatja
már régóta a magyar Panasszus jelölt-
jeit. Nem szólva a rengeteg alkalmi
versről és novellaszerű feldolgozásról,
különösen feltűnő az e tárgyról írt szín-
darabok nagy száma. Azóta, hogy
Szigligeti (1855) először dramatizálta
a jólismert Lilla-viszonyt, egész sereg
költői illusztrátora akadt e mélabús
akkorddal végződő témának. Rákosi
Jenő képzeletét kétszer is foglalkoztatta
Lilla halhatatlan éneke. Homonnai
Albert pályanyertes művét «Az ifjú
Csokonai» címen 1906-ban adták elő a
debreceni színházban. Ugyanitt került
színe majd húsz évvel később Oláh
Gábor darabja a Jött éve csudáknak,
miután Vágó Géza a Lavotta-szerelmé-
ben (1917) már előbb a költő alakjára
terelte a figyelmet. Róla szólnak még:
Halis Istvánnak Az ellenség kezében
című külön kötetben, meg Szivós Zsig-
mondnak a Nyugat 1924. évfolyamá-
ban megjelent darabjai, továbbá Mor-
vay Zoltánnak és Szávay Gyulának
kéziratos drámai művei.

Nemrég Sándor Pál *Vándorlantas*
(Pápa, 1926, 78 l.) címen egy három-
felvonásos «vigjáték» hőségé tette Cso-

konait. A darab műfaji megjelölése nem egészen találó. Mert bár a dráma nem nélkülözi a derüesebb jeleneteket, cselekvényének kifejlése valójában nem helyzet- vagy jellembeli komikumon fordul meg, hanem egészen hétköznapi intrikák és prózai kicsinyeskedés áldozatául tünteti fel a kudarcot valló költőt. A darab befejezése is minden inkább, mint vigjátéki (Csokonai a kedvtől, reménytől, Lilláktól búcsúzó versét szavalva távozik, Júlia utána néz és sír). Egyebekben a mű egy előjátékkal kezdődik, melynek színhelye a dunamocsi paplak 1854 telén. Itt él a 74 éves Lilla második férjével, Végh Mihály református pappal. Az asszony épen Csokonai verseit forgatja s a letűnt időkön mereng, mikor bekopogtat hozzájuk Haraszi tanár, hogy a költő komáromi élményei után érdeklődjék. Lilla nem fukarkodik a felvilágosítással, de a kiegészítő adatokért férjéhez utasítja a vendéget. A darab többi része az ismert életrajzi mozzanatok dramatizálása. Jóakarató és rokonszenves megjelenítése a Csokonai nevéhez fűződő szerelmi történetnek, kár azonban, hogy a nyelvi archaizálást csaknem egészen mellőzi s ezzel szinte önként mond le az illúzió-keltés egy fontos tényezőjéről. *Velezdi Mihály.*

Phillips-Oppenheim E.: *A Sárga Titok.* (Angolból fordította: *Margittai Szaniszlóné.*) Divatos exotikus importregény. Meséje röviden a következő:

Az Unió kormányának titkos futárját Londonba való utaztában meggyilkolják. Nemsokkal később az amerikai követség titkárát teszik el láb alól. A két különálló esetet még rejtélyesebbé teszi az a körülmény, hogy mindkét esetben fontos diplomáciai iratokat loptak el s hogy mindez a japán-amerikai feszültség idején történt.

A gyanú ezért Maijó japán hercegre irányul, aki titkos diplomáciai küldetésben van Londonban. Rejtélyes ember ez a herceg, tele fájának titkozatosságával, félelmetes szerénységével. Bár mindinkább erősödik a gyanú, hogy ő a gyilkos — aminthogy úgy is van —, mégis pompás dialektikája, megnyerő modora útát nyit neki London legelőkelőbb társaságába. Nyugodtan lavíroz a tőle elkövetett bűnök ösvényei fölött, hiszen az ő japán világfelfogása szerint a haza érdekében elkövetett bűnök nem is számítanak bűnnek. Mikor a gyanúból bizonyosság lesz s el akarják fogni, egy percig sem habozik, hogy helytálljon, de az utolsó pillanatban titkárja, Soto, magára veszi a bűnt és megmérgezi magát. A herceg tehát megmenekül.

Érdekesítő olvasmány. A szokásos kalandregények közül talán csak alapeszméje emeli ki: hogy az erkölcs nem exakt, matematikai dolog, hanem — az író szerint — a népek termelik ki magukból. A fordítás könnyed és magyaros. *Sz. G.*